

Nedostatky se projevují v příliš stručném nástinu situace před rokem 1989, který s sebou nutně nese řadu nepřesností a výběr komentovaných faktů se místy zdá spíše náhodný než systematický – například se podrobněji nezabývá povahou genderových kvót v Parlamentu před rokem 1989 (kde byly ženy využívány jako tokeni, měly většinou základní vzdělání a pracovaly v dělnických profesích)²; vznik ČSR datuje do roku 1919.

Nejasný je i způsob zařazování tabulek, které jinak tvoří velmi podstatnou část práce umožňující rychlou orientaci v komplexních datech, jež jsou předkládána. Tabulky často nejsou vůbec reflektovány v textu, což zbytečně znesnadňuje jejich čtení.

Publikace nebyla zřejmě nijak dále upravována pro knižní vydání, což naneštěstí poněkud ztěžuje plynulé čtení, neboť práce je velmi striktně strukturována do relativně krátkých kapitol a podkapitol. Čtenář/ka tak může nabýt dojmu, že se jedná o úvod, který bude dále rozvinut, ale ono rozvinutí již nepřichází, fakticky sice není nutné, nicméně takové očekávání přesto vzniká. Dalším problémem je jazyková úprava. Do jisté míry se jedná o chyby pravděpodobně způsobené autorkou – nedůsledné používání zkratk (např. české MPSV bývá zaměňováno za jeho slovenský protějšek), vybočování z větné vazby, ne vždy odpovídající stylistika a stavba vět. Skutečnost, že autorka cituje z některých rozhovorů do-

slovně, tzn. v ne vždy korektní angličtině, přičemž je možné určit, o koho se jednalo, je ještě více problematická, obzvláště pokud vezmeme v potaz, že se sama autorka rozhodla pro užívání němčiny a angličtiny, tedy nikoli původních jazyků obou zemí. Jelikož neprovádí, alespoň podle uvedené metodologie, diskursivní analýzu, důležitý je tedy spíše obsah rozhovorů, pro úpravy tedy existoval dostatečný prostor.

Řadu chyb je ale možné přičíst na vrub nedůsledné či neexistující editaci knihy, která ji zbytečně poškozuje – např. ponechání citace Saši Lieneau v němčině bez překladu, opakování předmětu a podmětu, nedůsledné zdvojování koncových hlásek atd. Jakkoliv je v Německu daleko rozšířenějším zvykem vydávat disertační práce knižně, je patrné, že poskytovaný servis vždy neodpovídá kvalitám práce a může ji i zbytečně poškodit.

Poznámky

1 Cowles, M. G., Caporaso, J., Risse, T. (eds.) 2001. *Transforming Europe: Europeanization and domestic change*. Ithaca: Cornell University Press.

2 Viz Rakušanová, P. 2006. *Zastoupení žen v české politice v kontextu voleb do Poslanecké sněmovny 2006: Trendy a výzvy*. S. 8. Dostupné na www.katerinajacques.cz/472/162/file/, naposledy navštíveno 10. 5. 2008.

PARADOXY KAPITALISTICKÉ MODERNIZACE Z FEMINISTICKÉ PERSPEKTIVY / ZUZANA UHDE

HONNETH, A. (ED.). 2007. *ZBAVOVAT SE SVÉPRÁVNOSTI.*

PARADOXY SOUČASNÉHO KAPITALISMU. PRAHA: FILOSOFIA, EDIČNÍ ŘADA

FILOSOFIE A SOCIÁLNÍ VĚDY, SVAZEK 27, PŘEL. ALENA BAKEŠOVÁ, S. 334.

Výzkum Ústavu pro sociální výzkum ve Frankfurtu nad Mohanem pod vedením profesora Axela Honnetha se v současnosti zaměřuje na rozpracování teorie paradoxů kapitali-

stické modernizace prostřednictvím interdisciplinárního výzkumu propojujícího jak empirické, tak teoretické analýzy. Recenzovaný sborník ve výborném překladu Aleny Ba-

Jak vyplývá z výčtu organizací, agenda ČŽL je poměrně široká, od pomoci obětem domácího násilí, ochrany žen před diskriminací na trhu práce, obhajoby práv romských žen a cizinek, sdružení katolických žen, obhajoby reprodukčních práv žen, rodičovství až po vyrovnávání šancí žen a mužů v politice.

ČŽL je součástí Evropské ženské lobby, která sdružuje ženské a genderové organizace z evropských zemí (členských států EU a žadatelských zemí). Jejím cílem je podpora ženských práv a rovnosti mezi muži a ženami v Evropské unii.

Evropská ženská lobby (dále EWL) sama sebe chápe jako feministickou organizaci, svoje postoj odvozuje z feminismu. Tím se také odlišuje od dalších mezinárodních „ženských“ sítí, které rovněž mohou hájit zájmy žen, ale na jiném než feministickém základě. EWL se také prokazuje nejvyšším počtem členských organizací. Těch je v současnosti více než 4000 v různých evropských státech. Zajímavé je i to, že EWL má své koordinace i v takových evropských zemích, které zatím nejsou členskými státy EU, například v Turecku. Rovněž Bulharsko mělo svou národní koordinaci v rámci EWL ještě před vstupem do EU. Nově o zapojení do EWL usilují ukrajinské ženské organizace.

Síť se angažuje v oblastech, jako je násilí na ženách, ženy v rozhodovacích pozicích a politice, ekonomické a sociální postavení žen nebo ochrana žen z etnických menšin. Evropská ženská lobby pracuje v evropských institucích, hlavně v Evropském parlamentu, Evropské komisi a Radě ministrů a snaží se prosazovat ženská práva v evropských politikách.

Historie České ženské lobby

U vzniku sítě stály tři nestátní neziskové organizace (Český svaz žen, Unie katolických žen a Gender Studies, o. p. s.), které se spojily pro vytváření připomínek ke vládním dokumentům a pro lobbování za vytvoření vládní instituce, která by se zabývala rovností

kešové představuje první výsledky tohoto projektu, který zároveň reprezentuje jednu z hlavních linií aktuálního směřování projektu kritické teorie společnosti. Základní charakteristikou současného vývoje západního kapitalismu je podle autorů tendence k ambivalentnímu vývoji, kdy je pokrok v jedné oblasti doprovázen regresem v oblastech jiných. Sociální výzkum západních společností pozdního kapitalismu se proto podle nich musí zaměřit na analýzu těchto protikladných tendencí prostřednictvím kategorií ambivalence a paradoxu a na kritickou revizi klasických kategorií krize či rozporu.

K českému vydání knihy v nakladatelství Filosofia je navíc připojen rozhovor Marka Hrubce s editorem sborníku, ve kterém Honneth mimo jiné specifikuje zaměření tohoto interdisciplinárního sociálního výzkumu a vysvětluje čtenářům a čtenářkám konceptuální zastřešení celého projektu. Honnethův výklad je doplněn příspěvkem Martina Hartmanna, který pojmy rozporu a paradoxu uvádí do kontextu vývoje novodobé sociální teorie. Honneth zde definuje pět pilířů projektu, které jsou tematicky různou měrou zastoupeny ve sborníku. Prvním pilířem je zkoumání paradoxních proměn normativních principů sociální integrace. Jedná se o proměny principu výkonu, který se na jedné straně začíná otevírat i jiným dimenzím společenské činnosti mimo výdělečnou práci, na druhou stranu ale dochází k postupné erozi tohoto principu, jehož mírou se stává finanční zisk. Paradoxních proměn doznává i princip odpovědnosti. V současnosti se zvyšuje individualizace odpovědnosti ale za podmínek oslabené možnosti ovlivnit důsledky individuálního jednání a z něho vyplývající rizika či identifikovat odpovědné aktéry v komplexně provázaných sociálních sítích. Rovněž původně emancipační ideál individualizace jak ve smyslu individuální autonomie, tak posílení individuální autenticity se v podmínkách současného vývoje kapitalismu v západních společnostech proměnil v institucionální požadavek vynucené seberealizace. Tuto obecnou rovinu teorie paradoxů kapitalistické

modernizace ve sborníku rozvíjejí Stephan Voswinkel, Sieghard Neckel a Kai Dröge, Klaus Günther a Axel Honneth. Druhým pilířem je proměna výdělečné činnosti a nároku na ocenění v tržní ekonomice pozdního kapitalismu, kde došlo k přechodu od étosu povinnosti k étosu seberealizace. Na zaměstnance jsou stále více kladena normativní očekávání individuální iniciativy a sebeřízení, spojená s individualizací odpovědnosti za rizika. Tyto posttaylorovské strategie řízení jsou charakterizovány proměnami společenské organizace práce – subjektivizací práce, institucionální deregulací pracovního trhu a rostoucími požadavky na flexibilitu pracovní síly. Jistoty, které dříve pracovní poměr zaměstnancům poskytoval, se tak rozplynuly v deformalizovaných sítích, které tradiční námezdní práci vystavují individuálně neodbouratelným socioekonomickým rizikům. Tento druhý pilíř je ve sborníku tematizován v kontextu dějin kapitalistického systému v kapitolách Wenera Plumpa, Hermann Kocyby a Wilhelma Schumma a rovněž v již zmíněných příspěvcích Klause Günthera, Siegharda Neckela a Kai Dröge. Třetí pilíř sociálního výzkumu paradoxů současného kapitalismu v západních zemích představují proměny soukromého života a jeho důsledky pro socializaci. Zkoumání v této oblasti se zaměřuje na (pro sociální integraci) formativní důsledky postupující individualizace a deinstitucionalizace nukleární rodiny a rovněž s tím spojené procesy emancipace a uvolnění restriktivních genderových rolí. Tuto dimenzi reprezentuje ve sborníku nejvýrazněji příspěvek Martina Dornese. Čtvrtým pilířem je zkoumání kulturního vývoje západních společností, který sice přinesl zpochybnění dominance buržoazní kultury a zviditelnění a legitimitu minoritním kulturním výrazům, rovněž ale ustanovil nové formy dominance těch kulturních výrazů, které přijal za své komerční zábavní průmysl. Konečně jako pátý pilíř projektu Honneth uvádí zkoumání paradoxních důsledků vývoje sociálního státu. Paradoxním důsledkem zefektivnění byrokratického aparátu sociálního státu je odbourávání dříve

žen a mužů. Jejich snaha byla úspěšná a v roce 2001 vznikla pod Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů, ve které byly zastoupeny i zástupkyně nestátních neziskových organizací (dále NNO). Touto aktivitou byla zahájena spolupráce ženských NNO. Unie katolických žen byla ještě před vstupem České republiky do Evropské unie kontaktována evropskou sítí EWL, která oslovila kandidátské země a vyzvala je k založení národních reprezentací. V létě 2004 se výše uvedené NNO rozhodly národní koordinaci založit a vyzvaly další organizace k připojení do vytvářející se české sítě, která měla být členskou organizací Evropské ženské lobby. Na tuto aktivitu zareagovaly čtyři organizace (Asociace podnikatelek a manažerek, Český helsinský výbor, Hnutí za aktivní mateřství, Soroptimist International – Pražský klub). V říjnu 2004 se zástupkyně Gender studies účastnila zasedání valné hromady Evropské ženské lobby v Bruselu, kde bylo odsouhlaseno, že nově přistoupivší země budou po dva roky osvobozeny od členských příspěvků. Poté začaly probíhat pracovní schůzky. Jedné schůzky se zúčastnila i tajemnice Evropské ženské lobby, která informovala české nestátní neziskové organizace o přístupové proceduře a dále o zkušenostech nově přistupujících zemí. V lednu 2005 oficiálně vznikla po podpisu protokolu o vzájemné spolupráci Česká ženská lobby.

Česká ženská lobby prošla od roku 2005 do současnosti rychlým vývojem. K tomu výrazně přispěly i finanční a lidské zdroje, které na „síťování“ ženských organizací získalo Fórum 50 %, o. s. v roce 2006 z Evropského sociálního fondu. Evropský projekt umožnil rychlejší rozvoj sítě. V rámci dvouletého projektu (duben 2006 až březen 2008) vycházel elektronický měsíčník „Síťovka“, probíhaly pravidelné pracovní schůzky, uskutečnil se seminář o lobbování a závěrečná konference o síťování nevládních organizací. V závěru projektu byla vytvořena strategie ČŽL na následující období a proběhla registrace ČŽL jako samostatného právního subjektu.

garantovaných sociálních práv a podřízení sociálního zabezpečení tržním principům. Tohoto tématu se dotýká příspěvek Klause Günthera, částečně pak Siegharda Neckela a Kai Dröge.

V druhé části předkládané recenze se zaměřím na genderové aspekty těchto paradoxních vývojových tendencí a proměn normativních principů současných západních společností. Ustavení principu výkonu a jeho navázání na práci, na jejímž základě je v moderní společnosti rozdělováno sociální uznání, mělo zásadní význam rovněž pro situaci žen, jejichž podřízené postavení ve společnosti se proto udrželo i přes pokračující zrovnoprávnění žen v právní oblasti. Spor o to, jaký druh práce si zasluhuje uznání, byl ale vždy ve společnosti přítomný. Z feministické perspektivy se jeví jako zásadní, že ze sféry činností, které zprostředkovávají uznání, jsou vyloučeny domácí práce a činnosti vykonávané zdarma v soukromé sféře, což bylo na Západě předmětem kritiky zejména druhé vlny feminismu 60. a 70. let. Navíc, jak uvádí Voswinkel, spor o definici práce a výkonu doznává změn v souvislosti se změnami práce v pozdním kapitalismu, což sice nabízí určité možnosti uznání domácí neplacené práce, v konečném důsledku je ale tento emancipační potenciál redefinice výkonu překonán ztracením společnosti a spolu s tím i omezením definice výkonu na finanční zisk. Nicméně, Voswinkel uvádí, že zatímco taylorismus zakládal uznání, nebo spíše tu formu uznání, kterou označuje jako ocenění (na rozdíl od obdivu), na étosu povinnosti, tj. morálním ocenění úsilí či obětí, který umožňoval rovněž ocenění práce v domácnosti alespoň ve formě „uznávajícího vztahu harmonické nerovnosti“ (s. 90), změna navázání uznání v současném kapitalismu na étos seberealizace, manifestovaný ve stále větší míře prostřednictvím finančního úspěchu, vyloučila ze sféry výkonu všechny neviditelné, špinavé či jednoduché práce včetně práce v domácnosti, kterým je nyní odepřen nejen obdiv, ale rovněž ocenění. Subjektivizace práce projevující se požadavkem flexibility,

kreativity a internalizace cílů podniku spolu s požadavkem individuální seberealizace tak spolu s námezdními pracujícími smetla i většinu žen, ačkoli nepochybně tyto procesy přispěly k většímu individuálnímu vlivu na kombinaci soukromého a pracovního života a k větším možnostem individuální organizace práce těch, kteří mohou nabídnout „úspěšné výkony hodné obdivu“. Podle Neckela a Dröge na globálních trzích dominuje degenerovaný princip výkonu, který uznání spojuje pouze s obchodním úspěchem. Pokračující eroze principu výkonu se ale začíná uplatňovat i v dalších oblastech jako důsledek dvojnásobné subjektivizace práce – spojení subjektivních nároků na práci a požadavků na subjektivitu, sebeřízení a individuální odpovědnost, která zapřičiňuje morální erozi ocenění a uznání připouští pouze ve formě obdivu. Feministický boj za uznání domácí práce a neplacené péče, který nebyl vybojován ani v podmínkách taylorismu, tak nyní naráží na nové bariéry paradoxních důsledků kapitalistické modernizace.

Genderové aspekty těchto paradoxů nacházejí svůj výraz rovněž v soukromé sféře. Pozitivní momenty lze v současných západních společnostech vysledovat v oblasti emancipace žen a demokratizace genderových rolí, a to ve smyslu rozvolnění biologickým diskursem legitimizovaného upoutání žen k výlučné zodpovědnosti za domácí práce a péči o závislé členy společnosti. Nicméně tyto pozitivní momenty jsou doprovázeny zvětšujícími se nerovnostmi mezi různými skupinami žen a strukturně danými omezeními svobody některých skupin žen a jejich možností odmítnout tradiční genderové role. Zatímco některým skupinám žen současný společenský vývoj umožňuje do značné míry se odpoutat od zodpovědnosti za péči a domácnost, marginalizované skupiny žen paradoxně uzavírá do pout neplacené a málo placené reprodukční činnosti. Na této skupině žen totiž jednak leží zodpovědnost a povinnost za vlastní domácnost a jednak pracovní uplatnění nacházejí pouze jako domácí pomoc-

Aktivity České ženské lobby

Z následujícího výčtu akcí lobby v posledních dvou letech je patrné, ve kterých hlavních oblastech ČŽL působila a jaké byly její stěžejní aktivity. Lobbovací aktivity je možné shrnout do následujících oblastí: ČŽL podporuje přistoupení České republiky k Mezinárodnímu trestnímu soudu (ICC) ve spolupráci s dalšími neziskovými organizacemi – Amnesty International, Ligu lidských práv, Člověkem v tísni. ČŽL usilovala o zahrnutí tématu rovných příležitostí do projektových výzev u MPSV, norské ambasády a NROS. Podílela se na aktivitách za přijetí tzv. antidiskriminačního zákona ve spolupráci s Poradnou pro občanství a Ekologickým právním servisem. ČŽL se stala místem pro podávání připomínek k zásadním dokumentům např. „Priority a postupy vlády při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže“ a dalších. Na základě nabídky ministryně pro lidská práva a rovné příležitosti zaujaly členky sítě strategické posty v poradních orgánech vlády, jako jsou Rada vlády pro rovné příležitosti, Rada vlády pro lidská práva a Rada vlády pro neziskové organizace.

V souvislosti s mediálním působením zástupkyně sítě pravidelně hostovaly ve veřejnoprávních médiích. U příležitosti Mezinárodního dne žen proběhla v březnu 2007 tisková konference pod názvem „Včera karafiát, dnes lobbying“, jejímž cílem bylo představit moderní chápání Mezinárodního dne žen a kritizovat jeho přetrvávající stereotypní zobrazování v českých médiích. ČŽL také podala několikrát stížnost na sexistické reklamy u Rady pro reklamu ČT.

ČŽL považuje za důležité posílení jednotlivých členských organizací formou jejich vzdělávání. Během projektu probíhaly například přednášky o neziskovém sektoru ve spolupráci s katedrou občanského sektoru FHS UK, dále dvoudenní seminář „Jak lobbovat za ženská práva“, za účasti lektorky z EWL. Pravidelně se genderovému vzdělávání věnovala i rubrika v elektronickém bulletinu „Síťovka“.

nice, pečovatelky či uklízečky v profesionálních domácnostech bez manželky, jak dvoukariérní rodiny označuje Saskia Sassen, případně jako uklízečky i mimo sféru domácnosti, což představuje pouze legitimizaci tohoto biologizujícího diskursu prostřednictvím trhu. Tento paradoxní vývoj emancipace žen souvisí s individualizací odpovědnosti za sociální zabezpečení spojené s paradoxním vývojem sociálního státu v západních společnostech, ve kterém je degenerovaný princip výkonu uplatňován i na oblasti, které byly dříve organizovány podle principů potřeby, jak upozorňují Neckel a Dröge, čímž dochází k redukci sociálních práv. V procesu ztracení společnosti jsou tak opomíjeny jiné oblasti výkonů mimo obchodní zisk, které jsou nezbytné k integraci a reprodukci společnosti. Samo rozšíření principu výkonu na jiné společenské práce mimo výdělečnou práci by mohlo přinést spravedlivější sociální uznání v podobě uznání práce v rodině nebo dobrovolné práce, nicméně pokud je paradoxním důsledkem tohoto rozšíření navázání výkonu na tržní logiku a ekonomizace společenské solidarity, k realizaci emancipačního potenciálu principu výkonu nedochází. Podle Neckela a Dröge navíc princip výkonu ztrácí funkci legitimizačního principu sociálních nerovností, pokud je navázán na nahodilé úspěchy na trhu, trh totiž „rozděluje nikoli podle zásad spravedlnosti založené na výkonu, nýbrž podle nejvýhodnější nabídky, nejsilnější poptávky a nejlepších cen“ (s. 134).

K diskusím o emancipaci žen se navíc přidávají debaty ohledně zájmu dítěte, který je v populárním diskursu často prezentován jako protikladný ve vztahu k odmítnutí restriktivních genderových rolí, jinými slovy emancipace žen je přímo spojována s nedostatečnou péčí věnovanou dětem a dalším potřebným členům společnosti. Tato interpretace v první řadě zcela opomíjí muže a jejich roli v péči. Rovnocenná participace žen a mužů na péči totiž vyznívá bezpochyby v souladu se zájmy dítěte a celé společnosti. Nadto ovšem, jak na základě psychologických

studií dokládá Martin Dornes, kvalita vazby mezi rodičem a dítětem není ohrožena tím, že pečující rodič začne pracovat ve chvíli, kdy jsou dítěti dva roky a ohrožení této vazby nebylo jednoznačně prokázáno ani při dřívějším nástupu rodiče do zaměstnání. Naopak Dornes argumentuje tím, že kvalitní nerodičovská péče může vyvážit nízkou kvalitu péče rodičovské (nikoli ve smyslu času, ale spíše emocionální podpory, rozvoje schopností dítěte a socioekonomického zabezpečení) a podpora veřejných institucí péče o děti tak souzní s požadavky sociální spravedlnosti. Nedostatek péče v západních společnostech tudíž není paradoxním důsledkem emancipace žen, nýbrž postupující individualizace odpovědnosti, nedostatečné institucionální podpory v rámci sociálního státu a nedostatečné či žádné participace mužů na péči.

Sborník ve svém celku nabízí řadu podnětných úvah, které je možné dále rozvíjet dalšími směry, například právě s ohledem na specifické genderové aspekty imperativu individuální odpovědnosti a étosu seberealizace, ztracení společnosti, ekonomizace společenské solidarity či eroze principu výkonu a proměny výdělečné práce. Autoři sborníku jsou si vědomi omezení kategorie paradoxů na západní civilizaci a analytické adekvátnosti konceptů rozporu a krize v rozvojových zemích, skrze něž jsou do značné míry negativní důsledky kapitalistické modernizace v rozvinutých zemích zmírňovány. Pochopení mechanismů, které zapříčiňují, že tytéž strukturální změny vedou k nepochybnému pokroku a zároveň eliminují nově nabyté svobody či přístup některých skupin k těmto svobodám, je však pro zkoumání současných západních společností zcela zásadní. Teorie paradoxů kapitalistické modernizace představuje potenciál rovněž pro projekt kritické teorie společnosti, která usiluje o identifikaci emancipačního potenciálu doby a jeho prosazení, což vyžaduje nejen sociologickou interpretaci normativních nároků, ale také jejich ospravedlnění, tedy vypracování měřítko, k čemuž teorie paradoxů může poskytnout potřebné nástroje.

Kampaněmi, které ČŽL podpořila nebo je sama iniciovala, byly například petiční akce „Who cares“, usilující o zajištění dostupných a kvalitních pečovatelských služeb. Tato celoevropská kampaň vycházela z předpokladu, že jsou to právě ženy, které pečují o závislé členy rodiny a nesou negativní důsledky této péče. Dále kampaň „Normální porod“ z iniciativy organizací Aperio, HAM, Česká asociace dul a dalších, která začala diskusi o tom, co je to vůbec normální porod a snaží se pojímat těhotenství a porod jako přirozený proces, který může bez komplikací absolvovat až 90 % žen. Poměrně rozsáhlá kampaň „Žena není zboží“ probíhala během Mistrovství světa ve fotbale v Německu a byla zaměřena na boj proti obchodování se ženami. V létě 2008 to byla kampaň ke Dni rovných příležitostí, kterou realizovalo Gender Studies, o. p. s. Tato osvětová kampaň rovněž probíhala ve více evropských zemích. Propagační pohlednice ke zviditelnění ČŽL vytvořilo ve spolupráci s Informačním centrem Evropského parlamentu zejména Fórum 50 %.

A jak se vyvíjela síť jako taková? Postupně vzrostl počet členských organizací na dvacet jedna. Byly dokončeny základní dokumenty sítě – stanovy a jednací řád ČŽL. Za zásadní kvalitativní posun považujeme vytvoření strategie ČŽL jako rámcového vývoje lobby po skončení evropského projektu a registraci ČŽL jako samostatného právního subjektu.

Závěrem

Zásadní posun v kvalitě i kvantitě činnosti sítě mohl nastat díky tomu, že se některé zaměstnankyně Fóra 50 % mohly v rámci projektových aktivit věnovat činnosti ČŽL. I z tohoto příkladu je patrné, že zásadní překážkou v lepší spolupráci a propojení „ženských“ organizací v ČR není konkurenční boj, ale spíše nedostatek lidských a finančních zdrojů.